

Laura-Maria Crăciunean-Tatu

Drept internațional umanitar

Ediția a 2-a
Revăzută și adăugită

Editura
Hamangiu
2019

securitatea; **Rezoluția nr. 2016 din 2013**^[1] a Consiliului de Securitate al ONU privind femeile, pacea și securitatea **Rezoluția nr. 1493 din 2003** a Consiliului de Securitate al ONU, cu referire la Republica Democrată Congo, prin intermediul căreia acesta a condamnat violența îndreptată împotriva femeilor și fetelor, în timpul conflictelor armate, ca instrument de purtare a războiului (pct. 8 și 9 ale rezoluției)^[2] sau **Rezoluția nr. 1325 din 2000**^[3] a Consiliului de Securitate al ONU privind femeile și pacea.

5.2.3. Reguli speciale de protecție a ziaristilor în timpul conflictelor armate

Primele convenții internaționale în care au fost inserate reguli privind protecția ziaristilor au fost Convenția de la Haga din 1899 privind legile și obiceiurile războiului terestru, împreună cu Regulamentul anexă, Convenția a IV-a de la Haga din 1907 privind legile și obiceiurile războiului și Convenția de la Geneva din 1929 relativă la tratamentul prizonierilor de război. Toate aceste instrumente menționate reglementau, aproape identic, problema ziaristilor și au fost aplicate mult timp, inclusiv în cel de al Doilea Război Mondial și până la adoptarea, în 1949, a celor patru Convenții de la Geneva cu protocoalele lor adiționale.

Sub aspectul conținutului reglementării convențiile menționate stabileau că: „indivizii care urmează o armată, fără a face parte din ea, precum *corespondenții de război și reporterii jurnalelor (...)* care cad în puterea inamicului și sunt reținuți, au dreptul la tratamentul prizonierilor de război cu condiția să poarte o legitimație eliberată de autoritatea militară a armatei pe care o însoțesc”.

După cel de al Doilea Război Mondial, creșterea rolului mijloacelor de comunicare în masă, precum și implicarea tot mai frecventă a jurnaliștilor în teatrele de război a ridicat, din punct de vedere practic,

[1] A se vedea: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2106 (2013).

[2] A se vedea: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1493 (2003).

[3] A se vedea: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325 (2000).

problema conceperii unor reguli de drept internațional umanitar care să fie destinate a le oferi o protecție sporită^[1].

În prezent, în ciuda preocupărilor în materie, se apreciază că protecția ziariștilor în conflictele armate nu este eficientă, numărul morților, al dispăruților din rândurile jurnaliștilor, precum și atacurile comise împotriva acestora stând mărturie pentru cele afirmate^[2]. Acest lucru se datorează, printre altele, și modului în care sunt concepute instrumentele de protecție.

Astfel, inițial Convențiile de la Geneva din anul 1949 se refereau numai la corespondenții de război și, pe cale de consecință, îi protejau numai pe aceștia. Abia în anul 1977, odată cu adoptarea Protocolului adițional I la Convențiile de la Geneva, se reglementează expres situația ziariștilor aflați într-o misiune profesională periculoasă, într-o zonă de conflict armat. Cum Protocolul adițional I se referă la conflictele armate cu caracter internațional, iar Protocolul adițional II, care reglementează materia conflictelor armate fără caracter internațional, nu conține vreo dispoziție în materie, un prim neajuns ar fi acela că *protecția ziariștilor în conflictele armate fără caracter internațional este neacoperită*. În plus, Protocolul adițional I mai are și alte multe neajunsuri, printre care: nu definește în mod expres noțiunea de „ziarist”, nu explică/definește ce se înțelege prin expresia „misiune profesională periculoasă în zonele de conflict armat” și face în mod clar distincția între două categorii de persoane care îndeplinesc, aproximativ, aceeași misiune, și anume: **corespondenții de război** sau jurnaliștii acreditați care *urmează forțele armate* și **alți jurnaliști** (liberi), pentru care este prevăzută *expres interdicția de a urma forțele armate*.

Consecințele **distincției dintre corespondenți de război și jurnaliști (liberi)** sunt importante. În primul rând, de reglementare: Convenția a III-a de la Geneva, în cazul corespondenților de război și, respectiv, Convenția a IV-a de la Geneva și Protocolul adițional I la Convențiile de la Geneva, în cazul jurnaliștilor (liberi, independenți). În al doilea rând, de statut, combatanți și deci, la capturare, prizonieri de război, în cazul corespondenților de război și, respectiv, persoană civilă protejată prin normele generale și cele speciale de drept umanitar. În ultimul caz, calitatea de jurnalist trebuie să fie dovedită cu o carte

[1] A se vedea pentru amănunte privind componenta mediatică a conflictelor armate, N.-A. MUNTEANU, *Componenta mediatică a conflictelor militare*, Ed. Tehno-media, Sibiu, 2019.

[2] A se vedea, S. SCĂUNAȘ, Al. SCĂUNAȘ, *Introducere în studiul dreptului internațional umanitar al conflictelor armate*, Ed. Burg, Sibiu, 2008, p. 157.

de identitate conform modelului prestabilit printr-o anexă la Protocolul adițional I.

În cele ce urmează, vom reda principalele texte convenționale concepute pentru protecția celor două categorii, respectiv: corespondenții de război și ziariștii.

Corespondenții de război sunt asimilați, din punctul de vedere al statutului lor, combatanților legali și au, pe cale de consecință dreptul, dacă cad în mâinile puterii adverse, la statutul de prizonier de război. Astfel, art. 4 pct. 4 al Convenției a III-a de la Geneva, statuează: „Sunt prizonieri de război, în sensul prezentei convenții, persoanele care, aparținând uneia din următoarele categorii, au căzut sub puterea inamicului: (...) 4. persoanele care urmează forțele armate fără a face parte direct din ele, cum sunt (...) *corespondenții de război* (...) cu condiția ca ele să fi primit autorizația forțelor armate pe care le însoțesc, acestea trebuind să le elibereze în acest scop un bilet de identitate asemănător modelului anexat”.

Măsurile de protecție a **ziariștilor** sunt reglementate convențional, în special, în art. 79 al Protocolului I la Convențiile de la Geneva, astfel: „1. *Ziariștii care îndeplinesc misiuni profesionale periculoase* în zonele de conflict armat vor fi considerați ca persoane civile în sensul art. 50 para. 1.; 2. Ei vor fi protejați, în această calitate, în conformitate cu Convențiile și cu prezentul Protocol, cu condiția de a nu întreprinde nicio acțiune care să contravină statutului lor de persoane civile și fără a renunța la dreptul corespondenților de război acreditați pe lângă forțele armate de a beneficia de statutul prevăzut la art. 4 alin. (4) al celei de a III-a Convenții; 3. Ei vor putea obține o carte de identitate conformă modelului atașat anexei nr. 2 a prezentului Protocol. Această legitimație care va fi eliberată de guvernul statului ai cărui resortisanți sunt, sau pe teritoriul căruia ei își au reședința, sau în care se află organul sau agenția de presă care îi folosește, va atesta calitatea de ziarist a titularului ei”.

La aceste reguli de protecție specială se adaugă protecția generală recunoscută persoanelor civile, potrivit regulilor cuprinse în Convenția a III-a de la Geneva.

La nivelul **Consiliului Europei** problemele legate de vulnerabilitatea crescută a ziariștilor au determinat luarea unor poziții oficiale din partea organizației. Aceste poziții au fost consemnate în instrumente fără forță juridică obligatorie, precum recomandări, declarații sau

rezoluții. Primele două dintre ele datează din anul 1996, *Declarația*^[1] și *Recomandarea R (96) 4*^[2], adoptate de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, la 3 mai. Documentele menționate stabilesc o serie de principii pe care statele membre ale Consiliului Europei să le aibă în vedere atunci când vine vorba despre protecția ziariștilor, a drepturilor și libertăților acestora ori a condițiilor lor de muncă, în situații de conflict și tensiune. Se reafirmă solemn că toți jurnaliștii aflați în misiune în situații de conflict și de tensiune beneficiază, plener și fără condiții, de protecția oferită de dreptul umanitar aplicabil, de Convenția europeană a drepturilor omului și de alte instrumente internaționale relative la drepturile omului.

Cel de al treilea instrument este *Rezoluția nr. 1438 din 2005 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei*^[3]. Prin aceasta se recomandă statelor membre luarea următoarelor măsuri ai căror destinatari sunt ziariștii: 1. respectarea libertății de exprimare și informare; 2. abținerea de la restricționarea echipamentelor de comunicare folosite de jurnaliști; 3. instruirea forțelor lor militare și de poliție pentru a acorda protecție și asistență jurnaliștilor; 4. facilitarea accesului ziariștilor în teritoriile de destinație (vize, documente de călătorie); 5. respectarea confidențialității surselor jurnaliștilor; 6. asigurarea unui cadru sigur, în care aceștia să-și poată desfășura activitatea și 7. investigarea actelor de violență și a actelor letale împotriva ziariștilor.

5.2.4. Reguli privind protecția refugiaților, apatrizilor și a persoanelor dislocate intern în timpul conflictelor armate

Categoriile aparte de persoane care se află într-o situație de vulnerabilitate crescută în timpul conflictelor armate sunt refugiații, apatrizii și persoanele dislocate intern.

Sub aspect *terminologic*, două dintre cele trei noțiuni sunt definite în dreptul internațional convențional (refugiații și apatrizii). Persoanele

[1] A se vedea, pentru alte amănunte, textul integral al Declarației, la adresa: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Decl03.05.96/2&Language=la-nEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>.

[2] A se vedea, pentru alte amănunte, textul integral al recomandării la adresa: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=538831&SecMode=1&DocId=540084&Usage=2>.

[3] A se vedea, pentru alte amănunte, textul integral al Rezoluției la adresa: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=17326&lang=EN>.

dislocate intern au fost definite printr-un instrument *soft-law* al Comisiei ONU pentru Drepturile Omului, respectiv *Principiile Deng* sau *Principiile călăuzitoare referitoare la dislocările interne* (eng. *Guiding Principles on Internal Displacement*, 1998)^[1].

Astfel, potrivit art. 1, A, 2 din Convenția de la Geneva din 1951 privind statutul refugiaților, prin *refugiat* înțelegem: „orice persoană care (...) datorită unei temeri bine-întemeiate că va fi persecutată pe criterii de rasă, religie, naționalitate, apartenență la un anumit grup social sau opinie politică, se găsește în afara granițelor statului de origine, și nu poate, sau datorită fricii, nu vrea să se întoarcă în acea țară (...)”.

Potrivit art. 1 din Convenția ONU din 1954 privind statutul apatrizilor, *apatridul* „este persoana care nu are naționalitatea vreunui stat”.

În final, potrivit art. 2 al Principiilor Deng^[2], *persoanele dislocate intern* sunt „persoanele sau grupurile de persoane care au fost forțate sau obligate să-și părăsească casele sau locurile de rezidență obișnuite, în special pentru a evita efectele unui conflict armat, situațiile de violență generalizată, violările de drepturi ale omului sau dezastrele naturale ori cauzate de om, și care nu au trecut o graniță, recunoscută internațional, a vreunui stat”.

Din punctul de vedere al *protecției oferite prin numele dreptului internațional umanitar*, Convenția a IV-a de la Geneva, în articolul 44, statuează că părțile beligerante nu trebuie să considere persoanele *refugiate* sau *apatride* ca naționali inamici ai părții adverse numai pentru că sunt, *de jure*, cetățeni ai celei din urmă, deoarece aceste persoane, fiind în unele cazuri refugiate, nu se bucură, *de facto*, de protecția acestui stat. În plus, Protocolul adițional I statuează de o manieră explicită faptul că aceste persoane sunt, în toate cazurile și fără nicio distincție, persoane protejate în sensul dispozițiilor Convenției a IV-a de la Geneva, chiar și atunci când sunt sub autoritatea părții adverse dintr-un conflict armat [art. 70 alin. (2) din Convenția a IV-a de la Geneva].

[1] În anul 2009, la Uniunea Africană a adoptat primul tratat internațional (cu relevanță regională) în materia protecției persoanelor dislocate intern, respectiv *Convenția Uniunii Africane privitoare la protecția și asistența persoanelor dislocate intern din Africa* (cunoscută și sub denumirea de Convenția de la Kampala). Convenția a fost adoptată la 23 octombrie 2009 și a intrat în vigoare la 6 decembrie 2012.

[2] A se vedea pentru amănunte, *United Nations Guiding Principles on Internal Displacement*, E/CN.4/1998/53/Add. 2, 1998.

Dreptul internațional umanitar nu reglementează, în mod special, problematica protecției persoanelor dislocate intern, deși dislocările interne de populație sunt unele dintre cele mai frecvente și problematice aspecte ale tuturor tipurilor de conflicte. Se apreciază că, sub aspectul protecției, persoanelor dislocate intern le sunt aplicabile dispozițiile Convenției a IV-a de la Geneva privind protecția populației civile.

5.3. Reguli de protecție a persoanelor care nu mai participă la ostilități și a persoanelor care sunt implicate în conflictele armate

Prin *persoane care nu mai participă la ostilități* înțelegem acele persoane care, deși au participat în mod legal la acestea, din diferite motive, au încetat să mai participe, respectiv: *bolnavii, răniții și naufragații*.

Iar, în final, o categorie aparte este aceea a *persoanelor care sunt implicate în conflictele armate*, fără însă a fi angajate în luptă, respectiv persoanele care fac parte din *personalul sanitar și cel religios*.

Protecția și îngrijirile acordate militarilor răniți în cursul ostilităților au constituit unele obiective importante pe care dreptul umanitar și le-a propus încă din momentele sale de început. Astfel, primul instrument convențional, adoptat în anul 1864 în urma Conferinței de la Geneva, convocată ca urmare a demersurilor lui Henry Dunant, a vizat exact aceste aspecte. Intitulată *Convenția de la Geneva privind ameliorarea sorții militarilor răniți din forțele armate în campanie*, ea a transpus, în reguli de drept, ideile și propunerile pe care Henry Dunant le-a formulat în lucrarea sa *O amintire la de Solferino*. Cel mai important dintre principiile formulate – principiu general, care stă și astăzi la baza protecției acordate acestei categorii persoane – a fost acela cuprins în articolul 6 al Convenției. Potrivit acestuia, militarii răniți sau bolnavi vor fi strânși de pe câmpul de luptă și îngrijiți, indiferent de națiunea căreia îi aparțin. Acest principiu precum și o serie de reguli specifice au fost, apoi, preluate în Convențiile de la Geneva din 1929.

În prezent, principalele convenții aplicabile sunt două dintre cele patru Convenții de la Geneva din 1949 și două dintre cele trei Protocoale adiționale la acestea adoptate în 1977, respectiv: *Convenția I de la Geneva pentru îmbunătățirea sorții răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie*, *Convenția a II-a de la Geneva privind îmbunătățirea sorții răniților, bolnavilor și naufragaților din forțele armate pe mare*, *Protocolul adițional I la Convențiile de la Geneva cu privire la protecția*

victimelor din conflictele armate internaționale și Protocolul adițional al II-lea la Convențiile de la Geneva cu privire la protecția victimelor din conflictele armate fără caracter internațional. Ultimele două aduc câteva amendamente celor dintâi.

5.3.1. Protecția răniților, bolnavilor și a naufragiaților din conflictele armate cu caracter internațional

Noțiunile de „răniți”, „bolnavi” și „naufragați” nu au fost **definite** în cuprinsul Convențiilor I sau a II-a de la Geneva din anul 1949, ci abia în anul 1977, prin dispozițiile Protocolului adițional I.

Astfel, în sensul Protocolului menționat [art. 8 lit. a) și lit. b)], prin:

a. răniți și bolnavi se înțeleg persoanele, *militari sau civili*, care, ca urmare a unui traumatism, a unei boli sau a altor incapacități sau tulburări fizice sau mentale, au nevoie de îngrijiri medicale și care se abțin de la orice act de ostilitate; acești termeni vizează, deopotrivă, *lăuzele, nou-născuții* și alte persoane care ar putea avea nevoie de îngrijiri medicale imediate, cum ar fi *infirmitii și femeile însărcinate*, și care se abțin de la orice act de ostilitate;

b. naufragați se înțeleg persoanele, *militari sau civili*, care se află într-o situație periculoasă pe mare sau în alte ape, ca urmare a nenorocirii care-i lovește sau care lovește nava sau aeronava care-i transportă, și care se abțin de la orice act de ostilitate; aceste persoane, cu condiția ca ele să continue să se abțină de la orice act de ostilitate, vor continua să fie considerate ca naufragați în timpul salvării lor până ce vor fi dobândit un alt statut în virtutea Convențiilor sau a prezentului protocol.

Principiul de bază care guvernează această materie este unul vechi ce a fost consacrat încă din anul 1864, respectiv: **„toți răniții, bolnavii și naufragații, oricare ar fi partea căreia îi aparțin, trebuie să fie respectați și protejați;** în toate împrejurările ei trebuie să fie tratați cu umanitate și să primească, în măsura posibilului și în timpul cel mai scurt, îngrijirile medicale cerute de starea lor; nicio diferențiere fondată pe alte criterii decât cele medicale nu trebuie făcută între aceștia” (art. 10 din Protocolul adițional I la Convențiile de la Geneva din 1949).

O abordare asemănătoare există și în Convenția I de la Geneva: „Membrii forțelor armate și celelalte persoane menționate în articolul următor, care vor fi răniți sau bolnavi, vor trebui să fie respectați și protejați în toate împrejurările; ei vor fi tratați și îngrijiți cu omenie, de

partea în conflict care îi va avea sub puterea sa, fără nicio deosebire cu caracter discriminatoriu bazată pe sex, rasă, naționalitate, religie, păreri politice sau orice alt criteriu analog” (art. 12 din Convenția I de la Geneva din 1949).

Două precizări preliminare se impun. În primul rând, cu privire la persoanele protejate, iar în al doilea rând, în legătură cu statutul răniților și bolnavilor aparținând părții adverse. În primul caz, identificarea persoanelor protejate se face prin trimiterea la noțiunea de combatant (legal), iar categoriile respective sunt enunțate în cuprinsul art. 13 din Convenția I de la Geneva. În cel de al doilea caz, „răniții și bolnavii unui beligerant, căzuți sub puterea adversarului, vor fi prizonieri de război și le vor fi aplicate regulile dreptului internațional privitoare la prizonierii de război” (art. 14 din Convenția I de la Geneva).

Alte reguli de protecție și îngrijire a bolnavilor, răniților și naufragiaților sunt următoarele:

– sunt *interzise atingerile aduse vieții sau persoanei lor*, omorârea, exterminarea, supunerea la tortură, lăsarea, cu premeditare, fără ajutor medical sau fără îngrijiri sau de a-i expune la riscuri de contaminare sau de infecție; dacă partea în conflict este obligată să abandoneze răniții sau bolnavii adversarului ei, va lăsa cu ei, în măsura în care cerințele militare o vor permite, o parte din personalul și materialul său sanitar, pentru a contribui la îngrijirea lor (art. 12 din Convenția I de la Geneva);

– este *interzisă* aplicarea asupra acestor persoane a *mutărilor fizice*, a *experiențelor* medicale sau științifice, *prelevarea de țesuturi* sau *organe* pentru transplanturi, cu excepția cazurilor când aceste acte sunt justificate de starea sănătății lor (art. 11 pct. 2 din Protocolul I la Convențiile de la Geneva);

– *intervensiile chirurgicale* se fac numai cu *consimțământul scris* al pacientului (art. 11 pct. 5 din Protocolul I la Convențiile de la Geneva);

– *nediscriminarea* în acordarea tratamentului medical; numai motivele de urgență medicală vor putea constitui bază pentru aplicarea unui tratament prioritar (art. 12 din Convenția I de la Geneva);

– răniții și bolnavii trebuie *căutați și ridicați de pe câmpul de luptă*, trebuie *protejați contra jafului* și a *relelor tratamente* și trebuie să le fie *acordate îngrijirile* necesare (art. 15 din Convenția I de la Geneva);

– părțile în conflict trebuie să *înregistreze toate elementele* care contribuie la *identificarea* răniților, bolnavilor și morților căzuți sub puterea lor; informațiile, pe care partea sub puterea căreia aceștia se află, trebuie să le rețină, se referă la: indicarea puterii de care aceștia

depind, afectarea sau numărul matricol, numele de familie, prenumele, data nașterii, orice altă informație figurând pe biletul sau placa de identitate, data și locul capturării sau decesului, informații privitoare la rănilile, boala sau la cauza decesului (art. 16 din Convenția I de la Geneva);

– părțile în conflict vor veghea ca *înhumarea* sau *incinerarea morților* să fie făcută individual, ori de câte ori împrejurările o vor permite, să fie precedate de un examen atent și, dacă este posibil, medical al corpurilor, pentru a se constata moartea, a se stabili identitatea și pentru a se putea da socoteală de aceasta; morții trebuie să fie îngropați onorabil, dacă este posibil după riturile religiei căreia îi aparținuseră (art. 17 din Convenția I de la Geneva);

– autoritatea militară va putea face apel la *caritatea locuitorilor* pentru ridicarea și îngrijirea benevolă, sub controlul său, a răniților și bolnavilor, acordând persoanelor care au răspuns la acest apel protecția și înlesnirile necesare (art. 18 din Convenția I de la Geneva).

5.3.2. Protecția răniților, bolnavilor și a naufragiaților din conflictele armate fără caracter internațional

Protecția răniților, bolnavilor și a naufragiaților din conflictele armate fără caracter internațional este reglementată în cuprinsul art. 3 comun celor patru Convenții de la Geneva și Protocolului adițional II la acestea.

Articolul 3 comun celor patru Convenții de la Geneva se referă la protecția minimă generală aplicabilă acestei categorii de persoane, protecție care trebuie să respecte principii precum: tratamentul uman, fără nicio deosebire cu caracter discriminatoriu bazată pe rasă, culoare, religie, credință, sex, naștere, avere sau orice alt criteriu analog; respectarea integrității fizice a persoanelor protejate – prin interzicerea atingerilor aduse vieții și integrității corporale, mai ales omorul sub toate formele, mutilările, cruzimile, torturile și chinurile; interzicerea luării de ostatici; interzicerea atingerilor aduse demnității persoanelor, mai ales tratamentele umilitoare și înjositoare; interzicerea pronunțării de condamnări și a efectuării de execuții fără o judecată prealabilă, făcută de un tribunal constituit în mod regulat și însoțită de garanțiile judiciare recunoscute ca indispensabile de către popoarele civilizate.

Articolul 7 din Protocolul adițional al II-lea consacră necesitatea respectării și protejării răniților, bolnavilor și a naufragiaților, indiferent dacă au luat sau nu parte la conflictul armat, necesitatea ca aceștia să fie tratați cu umanitate precum și acordarea, în măsura posibilului